

1.01
327(450:497.1)"1935/1937"
Prejeto 20. 6. 2000

UDK

Teodoro Sala*

Priprave na sporazum Ciano-Stojadinović Vpliv na Julijsko krajino

IZVLEČEK

Avtor obravnava otoplitev v italijansko - jugoslovanskih odnosih po letu 1935, ki so pripeljali do sklenitve sporazuma Ciano-Stojadinović marca 1937. Obenem, ko se je italijanska politika vse bolj vezala na Nemčijo, jo je ta izrinila iz Avstrije in Balkana. V tem okviru je sporazum Ciano-Stojadinović izgubljal značaj nove aktivne italijanske politike na podonavsko-balkanskem območju. Pretresi, ki so jih v tistih dveh letih doživeli mednarodni odnosi, so se odrazili tudi v vsakodnevnem življenju zlasti slovenskega prebivalstva Julijske krajine, ki je dvajset let prenašalo grenke in tragične posledice aneksije kraljevini Italiji.

Ključne besede: Italija, Jugoslavija, mednarodni odnosi, Julijska krajina, Slovensko primorje

ABSTRACT

THE PREPARATIONS FOR THE CIANO-STOJADINOVII PACT ITS INFLUENCE ON THE JULIAN MARCH

The author deals with the warming up of relations between Italy and Yugoslavia after 1935, which led to the signing of an agreement by Ciano and Stojadinović in March 1937. At the time, Italy was increasingly modeling its politics on that of Germany, which, in turn, was pushing Italy out of Austria and the Balkans. Consequently, the agreements signed by Ciano and Stojadinović were no longer characterized by the new, active policy that Italy had wished to exercise in the Danube region and the Balkans. The traumatic international relations that marked those two years were reflected in daily life, especially that of the Slovenian population in the Julian March, who for twenty years had to endure bitter and tragic consequences of the annexation to the Italian monarchy.

Key words: Italy, Yugoslavia, international relations, Julian March, Slovenian Litoral

* Dr., profesor Univerze v Trstu v pokoju, I-34136 Trieste/Trst, Via Gerardi 6

Italijansko-francoski sporazumi, sklenjeni 7. januarja 1935, so, kot je znano,¹ vsebovali neuradno in bolj ali manj previdno soglasje pariške vlade za Mussolinijeve pritiske, če že ne za pravi pravcati vojaški poseg v Etiopiji: vemo, da se je ob koncu leta 1934 fašistični voditelj že odločil za širokopotezen nasilni poseg proti afriški državi, načrtovan za jesen naslednjega leta. Po drugi strani pa je obstajala soglasnost med francoskim interesom za preusmeritev Italije na zunajevropsko območje, ob naraščajoči zaskrbljenosti zaradi nacističnega delovanja na podonavsko-balkanskem območju, in Mussolinjevo neučakanostjo, da čimprej "ustvari Imperij" in pri tem izkoristi zbeganost, ki je nastala v Evropi ob prvih Hitlerjevih zunanjepolitičnih korakih. V Mussolinijevih zapiskih o Abesiniji je 30. decembra 1934 poudarjeno, da "čas dela proti nam."²

Italijansko-francoski *détente* je narekoval tudi beograjski vladi, naj poskusi izboljšati odnose z Italijo. Ta težnja je zaživela, ko je poleti 1935 prišel na oblast Milan Stojadinović, veliki Mussolinijev občudovalec. V začetku tega leta se je med drugim že omilil odmev atentata na kralja Aleksandra v Marseillesu: šele februarja 1936 je bil v Aix-en-Provence zaključen proces francoskega sodstva proti avtorjem uboja. Najvišja ustaška predstavnika Pavelić in Kvaternik sta bila obsojena na smrt, a ker sta se pred tem zatekla v Italijo in bila v zaporu v Piemontu, kjer je veljal blag režim, sta bila po zaslugi rimske vlade kaj kmalu spet na svobodi.³ Pri Društvu narodov se je zaključil tudi neškodljiv postopek, sprožen proti Madžarski, na katero je italijanska stran uspela prevaliti skoraj vso krivdo zaradi soudeležbe pri atentatu v Marseillu.

Ob začetku svoje misije v Beogradu je Guido Viola, novi italijanski poslanik v rangju ministra v Jugoslaviji, nakazal enako pripravljenost Rima v odpiranju do sosednje države.

Dan po diplomatovih beograjskih izjavah je Nemčija napovedala svojo namero, da povsem konkretno stopi na pot ponovne oborožitve. Konferenca v Stresi, od 11. do 14. aprila 1935, naj bi predstavljala odgovor Hitlerjevimi potezami in bila tudi priložnost za pomembno, čeprav le trenutno zavezništvo Rima z Londonom in Parizom: toda Stresa je bila tudi komedija nesporazumov in licemerstva. Delali naj bi v korist miru, hkrati pa so se vsi pretvarjali, da ne vedo za priprave na napad, ki ga je šest mesecev kasneje Italija izvedla proti Etiopiji. Prav zaradi italijanskega podviga v Afriki je kasneje povsem v prazno izzvenel poziv iz Strese v korist "neodvisnosti in celovitosti" Avstrije.

Dobrohotna nemška nevtralnost ob sankcijah, ki jih je uvedlo Društvo narodov proti Italiji zaradi napada na Etiopijo, je v letu 1936 sprožila postopno umeščanje Rima na pozicije Berlina: "na terenu" je bil dokaz za to skupen nacifašistični nastop z ramo ob rami s španskimi nacionalisti v državljanski vojni, podpis protokolov Osi je 23. oktobra preobrat potrdil. Med januarjem 1936 in poletjem naslednjega leta je rimska vlada omilila svoje predsodke glede priključitve Avstrije Nemčiji. V

¹ Pri pripovedi in zgodovinsopisnem dopolnjevanju se navezujem na nedavno delo Enza Colottija *Fascismo e politica di potenza. Politica estera 1922-1939* (sodelavca Nicola Labanca in Teodoro Sala), Milano, La Nuova Italia, 2000.

² Prav tam, str. 254.

³ Glej Teodoro Sala: *L'ipotesi balcanica del tardo fascismo: Italia e Jugoslavia, 1935-1936*. *Quaestoria*, 1990, št. 1, str. 181.

začetku leta 1937 so v Rimu (a tudi v Beogradu) obravnavali *Anschluss* kot neizogibno dejstvo.

V rimskih diplomatskih krogih je to pomenilo poraz zagovornikov italijanske nadvlade nad profašistično Avstrijo: med njimi je bil na zunanjem ministrstvu Tržačan Fulvio Suvich, ki je vlekel svoje poslednje podtajniške poteze: zaman je januarja pisaril Mussoliniju o "vplivu, ki ga bo nemška umestitev na Dunaju" imela, saj "bo Italiji dokončno porezано vse živčevje za njeno ekspanzionistično politiko na Balkanu."⁴

Sporazuma Ciano-Stojadinović marca 1937 sta izgubljala značaj neke nove zaželenne aktivne italijanske politike na podonavsko-balkanskem območju, kakršna se je nakazovala leta 1935, namesto tega so dobivali izrazito obrambni značaj negotovega branika pred nemško vsiljivostjo. Sicer pa so tudi sami Protokoli Osi imeli svojo balkansko vsebino, glede na to da je italijanska stran vztrajala pri možnosti poravnave italijansko-nemških interesov na jugovzhodnem območju.

Ob vrnitvi iz Abesinije je morala italijanska stran, na primer, priznati, da je v tem času prevlado Rima v italijansko-jugoslovanski blagovni menjavi (prvo mesto pri izvozu lesa iz Jugoslavije, prvo mesto tudi v celotnem jugoslovanskem uvozu bombažne preje) prevzela Nemčija.

Ta trend je bilo zaznati že leta 1935. Septembra tega leta je bila spisana notranja nota Generalne direkcije za gospodarske zadeve pri italijanskem zunanem ministrstvu, ki je priporočala, naj se "uravnovesi delo, ki so ga v Jugoslaviji opravile nemške bančne ustanove ter tako omogoči našim podjetjem, da izkoristijo izboljšano politično klimo med obema državama in se množično udeležijo javnih del, ki jih namerava Jugoslavija izpeljati v prihodnjih letih."⁵ Med drugim je bila predlagana tudi združitev treh italijanskih bank, ki so delovale na Hrvaškem v Dalmaciji.

Glede na razplet fašistične avanture v Afriki je konec leta italijansko poslanstvo v Beogradu posredovalo v Rim celovito poročilo (podpisal ga je minister Viola), v katerem piše: "Glede Nemčije je stalna rast gospodarskih in kulturnih odnosov sprožila v javnem mnenju občutke prijateljske zaupljivosti do Reicha in s tem postopno izničila razloge za nasprotovanje Anshlussu (...) Očitno namerava Jugoslavija, ne da bi se drugače politično obvezala (...) spodbujati čim prisrčneje odnose z Berlinom, kar je ne le v njenem gospodarskem interesu, ampak s političnega zornega kota predstavlja najboljši način za omilitev teže njenih obveznosti do Francije."⁶

Dokument je vseboval tudi zgovorno in nenavadno obžalovanje zaradi zamud pri vzpostavljanju boljših italijansko-jugoslovanskih odnosov: "Ker je dosegel italijansko-etioipski konflikt svoj vrhunec in je po zaslugi Velike Britanije postal svetovno vprašanje, zaradi česar se je morala vsaka država članica Društva narodov izreči o tem, je Jugoslavija, čeprav nerada in zavedajoč se materialne škode, ki jo bo zaradi tega morala utrpeti, bila prisiljena slediti politiki Društva narodov in pod britanskim pritiskom podpreti tako sankcije, kakor tudi morebitno vojaško pomoč. Zadržki, ki jih je nakazala pri izvajanju sankcij, način, s katerim se je

⁴ Collotti, nav. d., str. 303.

⁵ Zgodovinsko-diplomatski arhiv zunajega ministrstva Rim (dalje ASMAE), AP, Jugoslavia, 1935, b. 54, opomnik generalne direkcije za ekonomske zadeve za podsekretarja, 12. 9. 1935.

⁶ ASMAE, AP, Jugoslavia, 1935, b. 54, poročilo Poslaništva v Beogradu: Jugoslovanska zunaja politika v letu 1935, 31. 12. 1935.

odzvala na britansko zahtevo o vzajemni pomoči, izjave, ki jih je želela vključiti v odgovor na italijansko noto z dne 11. novembra, ter stalno poudarjanje namena o nerigoroznem izvajanju sankcij, so morda dokaz, da bi Jugoslavija ob nepravilni obsodbi Italije na ženevski skupščini, tudi pod vplivom gospodarskih interesov, postopala povsem drugače, če bi bila lahko povsem konkretno računala na italijansko prijateljstvo.⁷

Pretrsi, ki so se v tistih dveh letih zgodili v mednarodnih odnosih, so se odrazili tudi v vsakodnevem zasebnem in kolektivnem življenju posebej še slovenskega prebivalstva provinc Julijske krajine, ki je dvajset let prenašalo grenke in tragične posledice aneksije kraljevini Italiji. Tukaj ne bomo povzemali novih smernic političnih teženj, ki so se tedaj uveljavile med primorskimi Slovenci in ki jih je tako temeljito in daljnosežno preučila Milica Kacin-Wohinz v svojem večdesetletnem delu. En podatek pa vendarle velja povzeti, ko teče beseda o prelomnici, ki jo predstavlja italijanska agresija na Etiopijo: podatek o kakih tisoč možeh, ki so se ob vpoklicu v vojsko zatekli v Jugoslavijo.⁸ To število je tem pomembnejše, ko ga preverimo glede na postopno rast: 358 "italijanskih dezertarjev", ki jih je 4. septembra 1935 zabeležilo italijansko poslaništvo v Beogradu, poskoči kar za 76% v enem samem mesecu in 3. oktobra isti vir govori že o 632 osebah.⁹

Italijanska osrednja in periferne oblasti pa imajo povsem drugačne skrbi. Italijansko poslaništvo v Beogradu je tik pred sklenitvijo Ciano-Stojadinovićevih sporazumov prejelo iz Rima besedilo informativne note, ki jo je sestavilo Generalno poveljstvo prostovoljne milice državne varnosti (M.V.S.N.) o razmerah, ki so nastale v goriški pokrajini (očitno pa je zadevala tudi tržaško). V noti je bilo zapisano: "Na območju Idrije, v Vipavski dolini, v smeri tržaškega Krasa se vse pogosteje omenja možnost odstopa tega ozemlja Jugoslaviji zaradi slovanskega porekla dela prebivalstva. Povsem zanesljivo naj bi Jugoslaviji prepustili Idrijo, Ajdovščino, Vipavo, Štanjel, pri čemer pa se ne omenja kaj naj bi v zameno dobila Italija. V drugih krajih, na primer v Tolminu, Cerknem, Podbrdu pa se je ob omenjanju odstopa (...) njegov domet omejevalo, pri čemer pa se jasno daje vedeti, da bi sklenitev sporazuma z Jugoslavijo, ali celo samo začetek razprave o tem, imela ugodne posledice za slovanske manjšine, saj bi bile zagotovo ponovno ustanovljene javne šole v slovanskem jeziku. Slovanski jezik bi bil ponovno dovoljen v civilnih odnosih z oblastjo in duhovniki bi lahko opravljali vse cerkvene obrede v slovanskem jeziku, ki ga imajo omenjene manjšine na obmejnem območju za "materin jezik."¹⁰

Zaznani simptomi, ki so pričali o neki novi združevalni mobilnosti, so bili številni: "Opaziti je bilo, da so skupinice oseb, za katere se je v mestu vedelo, da so Slovani, pod pretvezo nedolžnih prazničnih izletov odhajale v doline Idrije, Soče in Vipave, kjer so se v majhnih zaselkih srečevale s tam bivajočimi osebami, s katerimi so očitno vzpostavljale stike, ki pa jih ni bilo nikoli mogoče zaznati in zatreti zaradi velike previdnosti in prirojene prebrisanosti Slovanov, čeprav ti niso posebej bistri in nimajo kulture. Po kakšnih dvajsetih dneh priprav, ki so se zaradi

⁷ Prav tam; kurziv je avtorjev.

⁸ Milica Kacin Wohinz, Jože Pirjevec: *Storia degli sloveni d'Italia*. 1866-1998. Venezia, Marsilio 1998, str. 66.

⁹ Sala, nav. d., str. 198-99.

¹⁰ ASMAE, AP, Jugoslavia, 1937, b. 83, brzojavka št. 203260, poročilo predstavništva v Beogradu, 30. 1. 1937.

previdnosti, v kateri so potekale, izmaknile tudi najpozornejšemu nadzoru, je prišlo do prvih incidentov zaradi običaja, da so se na prireditvah za praznike ob koncu leta javno in nemoteno sestajali."¹¹

Tukaj je povsem očitna ne samo nesposobnost "obmejnega fašizma" da zazna tudi samo odmev velikih preobratov v mednarodni politiki, ampak tudi njegova nezaupljivost do napovedanega izboljšanja italijansko-jugoslovanskih odnosov. Zatekanje k običajnemu nasilno rasističnemu besednjaku je torej fiziološko: "Nikomur, pa čeprav še tako nespametnemu in slepo sovražnemu, ne bi prišlo na misel, da bi fašistična oblast lahko razmišljala o možnosti, da bi komurkoli odstopila tudi en sam kvadratni meter državnega ozemlja. To prevarantsko dejavnost budno spremljamo in tudi fašisti so na lastno pobudo pripravljani za protiudarec."¹²

Piš "velike zgodovine" je že zajemal tudi najbolj obrobna mesta in podeželje Evrope: kmalu se je razbesnel kot nevihta, toda postal je tudi nepremagljiv motor sprememb.

Prevedla Devana Jovan

Teodoro Sala

THE PREPARATIONS FOR THE CIANO-STOJADINOVIJ PACT
ITS INFLUENCE ON THE JULIAN MARCH

S u m m a r y

The Franco-Italian agreements signed in January 1935 already contained the unofficial consent of the French government to Mussolini's intervention in Ethiopia. The Franco-Italian détente was also a dictate to the Yugoslav government to improve its relations with Italy. Following the assassination of the Yugoslav King Alexander in October 1934, tensions arose between the two countries because of the Italian support for the Croat Ustaša movement. In Yugoslavia, this tension lessened in Summer 1935, with the coming to power of Milan Stojadinović, a great admirer of Mussolini. Italy, on the other hand, expressed its openness towards Yugoslavia through Guido Viola, the new Italian ambassador in Belgrade.

Benevolent German neutrality in front of the sanctions imposed by the League of Nations against Italy after its occupation of Ethiopia, stimulated a gradual rapprochement of the policies of Rome and Berlin after 1936. In the field, this rapprochement took expression in their joining ranks with the Spanish nationalists during the Spanish civil war and later, in the signing of the Axis protocols. Between January 1936 and Summer 1937, the government in Rome mitigated its reservations regarding the German annexation of Austria. This turn in the Italian policy spelled a defeat for those in favour of Italian supremacy over the pro-Fascist Austria. Among these was Fulvio Suvich from Trieste, Under-Secretary in the Foreign Ministry, who believed that, with the German installation in Vienna, any policy of Italian expansion in the Balkans would be rendered impossible.

Consequently, in the agreements signed by Ciano and Stojadinović in March 1937 there was no sign of the active policy that Italy had hoped to exercise in the Danube and Balkan regions, and which had still seemed possible in 1935. During the Ethiopian war, Germany took over from Italy as the main trading partner with Yugoslavia, which had been anticipated by the Italian government already in 1935.

At the end of 1937, the Italian Embassy in Belgrade concluded that the constant development of economic and cultural relations with Germany fostered among the Yugoslav public sentiments of friendship and confidence towards the Reich, thereby gradually eliminating any grounds for opposition

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

to the Anschluss. Good relations with Berlin were considered the best way for Yugoslavia to alleviate the burden of its obligations towards France. The Italian Embassy also expressed regrets for the delay in the process of improving relations with Yugoslavia.

The upheavals in the international relations, which had marked those two years, were also reflected in the lives of the inhabitants of the Julian March, both at the individual and collective level, most especially the Slovenes, who for twenty years had to suffer the bitter and tragic consequences of the annexation to the Italian monarchy. For example, during the Italian occupation of Ethiopia, some thousand Slovene men fled to Yugoslavia in order to avoid military conscription.

The Italian central and local authorities in the Julian March were concerned with something else altogether. They detected that the sentiments of the Slovene population towards Yugoslavia had changed as a result of the improvement in the Italo-Yugoslav relations. In Idria region, Vipavska dolina and the Trieste Karst, rumours arose about the possible surrender of these territories to Yugoslavia or, at least, an improvement in the status of the Slovene minority which would again be allowed the use of its mother tongue in public, schools and churches. However, from the outset the Fascists firmly rejected any discussion about changing the border.